

УДК 339.194:343.37(497.7)

ПЕТРУШЕВСКИ Мирче ¹

КОНЦЕПТОТ НА НЕДОЗВОЛЕНО ПРОИЗВОДСТВО И НЕДОЗВОЛЕНАТА ТРГОВИЈА СПОРЕД МАКЕДОНСКОТО ПОЗИТИВНО ПРАВО И ПРАКТИКА

Апстракт

Овој труд го анализира концептот на недозволено производство и недозволена трговија како значајни форми на економски криминал во рамките на македонското позитивно право. Посебен акцент е ставен на нивното поимно определување, теоретските основи и местото во системот на деловно казненото право.

Трудот ја разгледува нормативната рамка утврдена во Кривичниот законик и поврзаните посебни закони, со цел да се утврдат правните основи за инкриминација и санкционирање на овие дела. Преку анализа на судската практика, се идентификуваат најчестите облици на појавување, проблемите во докажувањето и трендовите во казнената политика.

Посебно внимание е посветено на улогата на инспекциските и царинските органи како клучни фактори во откривањето и процесирањето на овие кривични дела. Резултатите покажуваат дека недозволеното производство и трговија претставуваат сериозна закана за економската безбедност, фискалната стабилност и заштитата на потрошувачите. Иако постои солидна законска рамка, практичната примена се соочува со одредени предизвици, особено во однос на докажувањето и санкционирањето на правните лица. Трудот укажува на потребата од подобрување на институционалната координација и зајакнување на капацитетите за поефикасна борба против економскиот криминал

Клучни зборови: недозволено производство, недозволена трговија, економски криминал, царински органи, корпоративна одговорност, заштита на потрошувачи.

UDK 339.194:343.37(497.7)

PETRUSHEVSKI Mirche ²

THE CONCEPT OF ILLEGAL PRODUCTION AND ILLEGAL TRADE ACCORDING TO MACEDONIAN POSITIVE LAW AND PRACTICE

Abstract

This paper analyzes the concept of illicit production and illicit trade as significant forms of economic crime within the framework of Macedonian positive law. Special emphasis is placed on their definition, theoretical foundations, and position within business criminal law.

The paper examines the normative framework established by the Criminal Code and related special laws in order to identify the legal basis for the criminalization and sanctioning of these offenses. Through an analysis of judicial practice, the most common forms of occurrence, evidentiary challenges, and trends in penal policy are identified. Particular attention is given to the role of inspection and customs authorities as key actors in detecting and prosecuting these criminal activities. The findings indicate that illicit production and trade pose a serious threat to economic security, fiscal stability, and consumer protection. Although a solid legal

¹ Студент на втор циклус на студии, Правен факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ Штип
mirche.207706@student.ugd.edu.mk

² Master studies student, Faculty of Law, University Goce Delcev, Stip
mirche.207706@student.ugd.edu.mk

framework exists, its practical implementation faces certain challenges, especially regarding evidence and the liability of legal entities. The paper highlights the need for improved institutional coordination and strengthened capacities to ensure a more effective fight against economic crime.

Keywords: *illicit production, illicit trade, economic crime, customs authorities, corporate liability, consumer protection.*

ВОВЕД

Недозволениот производство и недозволениот трговија се важни форми на економски криминал кои имаат директно влијание на економската безбедност, фискалната стабилност и функционирањето на пазарот во Република Северна Македонија. Иако слободата на претприемништво е основа на современата пазарна економија, таа е ограничена со законски норми кои имаат за цел да го заштитат јавниот интерес, здравјето на граѓаните и принципите на лојална конкуренција.

Овие кривични дела се одликуваат со сложеност, прикриеност и често се поврзани со други форми на економски криминал, како што се даночно затајување, фалсификување и нелегална трговија со акцизни производи (Schneider, 2017). Нивното значење не произлегува само од непосредната економска штета, туку и од нивниот дестабилизирачки ефект врз правниот и економскиот систем.

Целта на овој труд е да се направи анализа на концептот на недозволениот производство и недозволена трговија преку разгледување на нормативната рамка, теоретските основи и судската практика, со посебен акцент на казнената политика и практичните предизвици во примената на правото.

Поим и теоретски основи на недозволениот производство и недозволениот трговија

Поимно определување и разграничување

Недозволениот производство и недозволениот трговија претставуваат специфични форми на економски криминал кои се манифестираат преку вршење на производни и трговски активности спротивно на законските прописи што го регулираат стопанското работење. Во рамките на кривично правната теорија, овие појави се класифицираат како деловни кривични дела, односно дела насочени против економскиот поредок и финансискиот систем (Камбовски, 2015).

Недозволениот производство подразбира организирано или континуирано вршење на производна дејност без законска основа, односно без потребни дозволи, лиценци или во услови кои не ги исполнуваат пропишаните стандарди за безбедност и квалитет. Ова може да опфати производство на забранети производи, но и производство на дозволени стоки под нелегални услови.

Од друга страна, недозволениот трговија се однесува на ставање во промет, транспорт, складирање или продажба на стоки чие производство или промет е забранет или ограничен, или пак се врши без исполнување на законските услови (Кривичен законик на РСМ, 1996).

Разграничувањето помеѓу овие поими е суштинско: додека недозволениот производство се однесува на создавањето на противправна стока, недозволениот трговија се фокусира на нејзиното пласирање на пазарот. Во практиката, овие активности често се поврзани и функционираат како единствен криминален процес.

Недозволениот производство и трговија како форми на економски криминал

Недозволениот производство и трговија се сметаат за класични форми на економски криминал, кои се одликуваат со користење на легални економски механизми за остварување противправна корист. За разлика од традиционалниот имотен

криминал, овие дела најчесто не се насочени кон поединечни жртви, туку кон системските вредности на економијата (Schneider, 2017).

Овие кривични дела се карактеризираат со висока латентност, сложеност и тешкотии во откривањето и докажувањето, што е последица на нивната поврзаност со формално легални деловни активности (Levi, 2014). Често се реализираат преку правни субјекти или фиктивни деловни структури, што дополнително ја замаглува границата помеѓу дозволеното и недозволеното работење.

Современите пристапи во деловно казненото право нагласуваат потреба од комбинирање на кривично правни механизми со регулаторен и инспекциски надзор, со цел поефикасна превенција и санкционирање (European Commission, 2020).

Објект на заштита и општествена опасност

Основен објект на кривично правна заштита кај овие дела е економскиот поредок, односно законитото функционирање на пазарот. Меѓутоа, нивното дејство се протега и врз други значајни вредности, како што се фискалната стабилност, здравјето и безбедноста на граѓаните, како и заштитата на потрошувачите (Кошевалиска, Правен факултет).

Општествената опасност не се исцрпува само во материјалната штета, туку и во нарушувањето на правната сигурност и довербата во институциите. Со создавање на нелегални пазари и канали за дистрибуција, овие дела овозможуваат акумулација на нелегален капитал и поттикнуваат други форми на криминал.

Место во системот на деловно казненото право

Во рамките на деловно казненото право, недозволеното производство и трговија имаат значајна улога како инструмент за заштита на економските односи. Тие претставуваат механизам преку кој се утврдуваат границите на дозволеното стопанско однесување и се санкционираат повредите кои достигнуваат повисок степен на општествена опасност (Камбовски, 2015).

Овие инкриминации се засноваат на принципот на супсидијарност, според кој кривичното право се применува како *ultima ratio*, односно кога другите правни механизми не се доволни за заштита на економскиот поредок.

Оттука, недозволеното производство и трговија претставуваат пресечна точка помеѓу кривичното, управното и стопанското право, што ја нагласува нивната комплексност и значење во современиот правен систем.

Нормативна рамка во македонското позитивно право

Недозволеното производство и недозволената трговија во македонското позитивно право се инкриминирани во рамките на Кривичниот законик, во групата кривични дела против стопанството. Овие инкриминации претставуваат израз на настојувањето на државата да обезбеди кривично правна заштита на економскиот поредок, пазарната дисциплина и фискалниот систем. Кривичниот законик ги третира овие појави како дел од поширок систем на деловни кривични дела, во кој спаѓаат и делата поврзани со даночно затајување, перење пари, злоупотреба во стопанството и повреди на индустриската сопственост. Ваквиот системски пристап укажува на нивната поврзаност со пошироките облици на економски криминал.

Особено значајно е тоа што овие кривични дела имаат карактер на бланкетни норми, односно нивната содржина се пополнува преку упатување на други закони кои го регулираат стопанското работење (Камбовски, 2011). Ова овозможува флексибилност, но истовремено создава и одредени тешкотии во практичната примена, особено во делот на правната сигурност и предвидливоста.

Кривично правната заштита не се ограничува само на непосредното производство, туку ги опфаќа и сите фази на економската активност, вклучително и складирање, транспорт и ставање во промет на стоки. Со тоа се опфаќа целиот криминален синџир, од создавање до дистрибуција на противправната стока.

Дополнително, законодавецот предвидува и кривична одговорност на правни лица, што претставува важен инструмент во борбата против економскиот криминал, имајќи предвид дека овие активности често се реализираат преку деловни субјекти.

Поврзаност со посебни закони

Како бланкетни кривични дела, недозволеното производство и недозволената трговија не можат да се анализираат изолирано од пошироката регулаторна рамка. Нивната конкретна содржина се утврдува преку примена на бројни посебни закони кои го регулираат стопанството, пазарниот надзор и безбедноста на производите.

Посебно значајна е улогата на царинското и акцизното законодавство, кое го регулира прометот на стоки преку државната граница и плаќањето на јавни давачки. Во практиката, токму акцизните производи – како што се алкохолот, тутунот и горивата – претставуваат најчести предмети на недозволено производство и трговија.

Покрај тоа, законите од областа на трговијата и заштитата на потрошувачите ги утврдуваат условите за вршење на трговска дејност, како и стандардите за квалитет и безбедност на производите. Непочитувањето на овие стандарди може да доведе до кривична одговорност кога постои повисок степен на општествена опасност.

Значајно место има и законодавството за интелектуална сопственост, кое обезбедува заштита од фалсификување и нелегална трговија со заштитени производи. Во практиката, токму оваа сфера е еден од најдинамичните сегменти на економскиот криминал.

Субјекти на одговорност

Една од клучните карактеристики на овие кривични дела е постоењето на повеќеслојна одговорност. Македонското законодавство предвидува одговорност и на физички и на правни лица, што е во согласност со современите тенденции во деловно казненото право.

Физичките лица се јавуваат како непосредни извршители на делата, било како организатори, соизвршители или помагачи. Во практиката, тоа се лица кои управуваат со нелегални производствени процеси или трговски активности.

Правните лица, од друга страна, можат да бидат одговорни кога делото е извршено во нивно име, за нивна сметка или во нивна корист. Оваа форма на одговорност има посебно значење, бидејќи економскиот криминал најчесто се реализира преку организирани деловни структури.

Сепак, судската практика покажува дека санкционирањето на правни лица е сè уште релативно ретко, што укажува на потреба од поинтензивна примена на овој институт.

Објективни и субјективни елементи на делата. Објективните елементи на недозволеното производство и недозволената трговија се состојат од дејствија кои опфаќаат производство, преработка, складирање, транспорт и ставање во промет на стоки спротивно на законските прописи. Предмет на делото се стоки чиј промет е регулиран, како што се акцизни производи, лекови, храна или фалсификувани производи (Марјановиќ, 2003).

Во зависност од законската формулација, овие кривични дела можат да бидат формални или материјални, при што кај материјалните дела е потребно да се појави штетна последица.

Од субјективен аспект, делата најчесто се извршуваат со умисла, при што сторителот е свесен за незаконскиот карактер на своето однесување и има намера да оствари противправна корист. Мотивот најчесто е економски, што игра важна улога при одмерување на казната и утврдување на степенот на вина.

Недозволеното производство и трговија во судската практика

Судската практика претставува клучен извор за разбирање на практичната примена на кривично правните норми кои се однесуваат на недозволеното производство и недозволената трговија. Преку анализа на избрани судски одлуки може да се идентификуваат моделите на извршување, доказните проблеми и пристапот на судовите при санкционирањето.

Анализираните случаи покажуваат дека недозволеното производство најчесто се однесува на акцизни производи, особено алкохол и тутун, при што сторителите дејствуваат без дозволи и со намера да избегнат плаќање на јавни давачки. Доказната

постапка во овие случаи во голема мера се потпира на инспекциски записници, вештачења и финансиски анализи.

Во однос на недозволената трговија, најчесто се работи за промет на стоки без документација за потекло, фалсификувани производи или стоки кои не ги исполнуваат законските стандарди. Судовите при разграничувањето помеѓу прекршок и кривично дело особено ја ценат количината на стоката, времетраењето на активноста и постоењето на намера за остварување имотна корист.

Практиката, исто така, покажува дека иако законодавството предвидува кривична одговорност за правни лица, нејзината примена е ограничена, што укажува на одредени слабости во практичната имплементација на овој институт.

Најчести облици на појавување

Анализата на судската практика укажува на неколку типични облици на појавување на овие кривични дела.

Кај недозволеното производство доминираат случаи поврзани со:

- производство на алкохолни пијалаци;
- производство на тутунски производи;
- нелегално производство на гориво.

Овие активности најчесто се одвиваат во нелегални или нерегистрирани објекти, без контрола од надлежните органи и без плаќање на даноци и акцизи.

Кај недозволената трговија, најчести се:

- продажба на стоки без потекло;
- трговија со фалсификувани производи;
- нелегален увоз и дистрибуција на регулирани стоки.

Овие активности често се реализираат преку неформални канали, вклучително и онлајн продажба, што дополнително ја отежнува нивната контрола.

Улога на инспекциските и царинските органи. Инспекциските и царинските органи имаат централна улога во откривањето и процесирањето на овие кривични дела. Тие обезбедуваат клучни докази преку контроли, инспекциски надзори и документација која подоцна се користи во судската постапка.

Инспекциските органи ја контролираат законитоста на работењето на правните и физичките лица, вршат увид во документацијата и утврдуваат евентуални неправилности. Нивните записници често претставуваат основен доказ во кривичните постапки.

Царинските органи имаат клучна улога во спречување на нелегален увоз и извоз, особено кај акцизни и ризични производи. Нивната активност е од суштинско значење за рано откривање на економскиот криминал.

Сепак, ефективностa на овие органи зависи од нивните капацитети и меѓуинституционалната координација, што во пракса претставува предизвик.

Критичка анализа на казнената политика

Анализата на судската практика открива јасен тренд на доминација на условни осуди и парични казни, додека изрекувањето на казни лишување од слобода е значително поретко. Ваквата казнена политика отвора сериозни прашања во однос на нејзината ефективност.

Една од причините за ваквиот пристап лежи во перцепцијата дека овие кривични дела имаат понизок степен на општествена опасност во споредба со класичните облици на криминал. Меѓутоа, ваквата оценка е дискутабилна, имајќи предвид дека економскиот криминал може да предизвика значителна штета за државниот буџет и пазарната стабилност.

Дополнително, економската корист што се остварува со овие дела често е значителна, што значи дека поблагите казни не создаваат доволен одвраќачки ефект. Во одредени случаи, сторителите ја пресметуваат казната како дел од деловниот ризик, што ја намалува превентивната функција на казненото право.

Особено загрижувачка е ограничената примена на кривична одговорност на правните лица. Иако законската рамка тоа го овозможува, во практиката овој инструмент не се користи доволно, што ја намалува ефективностa на борбата против организираниите форми на економски криминал.

Оттука, може да се заклучи дека постои јасен дисбаланс помеѓу нормативната поставеност и практичната примена на казнената политика. За подобрување на состојбата, потребно е:

- поинтензивна примена на конфискација на имотна корист;
- почеста употреба на санкции кон правни лица;
- построг пристап во случаи на повторливи или организирани активности.

Табела 1. Модел за анализа на судска практика

ај	Случ	Дело	Субјект	Санкци	Клучен
			ти	ја	увид
19	X/20	Недозволено производство (акцизни производи)	Физичко лице	Условна казна + конфискација	Доминанција на условни казни
20	Y/20	Недозволено на трговија	Физичко лице	Парична казна + забрана	Континуитет → кривично дело
1	Z/202	Недозволено на трговија	Физичко + правно лице	Парична казна + мерки	Ретка примена на одговорност на правни лица

Материјали и методи

Овој труд се заснова на комбиниран методолошки пристап, со цел да се обезбеди сеопфатна анализа на концептот на недозволено производство и недозволена трговија во рамките на македонското позитивно право и судската практика. Истражувањето има квалитативен карактер, со елементи на нормативна и аналитичка обработка на правните извори.

Основата на истражувањето ја претставува **нормативно правната анализа**, преку која се разгледани одредбите од Кривичниот законик на Република Северна Македонија, како и релевантните посебни закони од областа на трговијата, акцизите, заштитата на потрошувачите и интелектуалната сопственост.

Преку овој метод се утврдува правната рамка на инкриминацијата, содржината на бланкетните норми и нивната поврзаност со поширокиот регулаторен систем.

Покрај нормативната анализа, применета е и **квалитативна анализа на судска практика**, која опфаќа преглед и интерпретација на избрани судски одлуки од основните судови во Република Северна Македонија. Критериумите за избор на случаите се базираат на нивната репрезентативност, односно нивната способност да ги отсликаат типичните облици на појавување на овие кривични дела во практиката. Анализата е насочена кон:

- правната квалификација на делата,
- видот и значењето на доказите,
- утврдувањето на субјектите на одговорност,
- изречените санкции и трендовите во казнената политика.

Во рамките на трудот е применет и дескриптивно аналитички метод, преку кој се врши систематизација, споредба и критичка интерпретација на добиените податоци. Овој метод овозможува идентификација на клучните проблеми во примената на правото, како и согледување на односот помеѓу нормативната поставеност и судската практика.

Дополнително, во ограничен обем е користен и компаративен пристап, преку анализа на релевантна странска литература и меѓународни документи (Еуропеан Commission, 2020), со цел да се овозможи поширок контекст и споредба со современите трендови во борбата против економскиот криминал.

Како материјали во истражувањето се користени:

- законски и подзаконски акти,
- судски одлуки,
- научна и стручна литература (домашна и странска),
- релевантни извештаи и меѓународни документи.

Истражувањето има одредени ограничувања. Пред сè, отсуството на квантитативна анализа и статистички податоци ја ограничува можноста за генерализација на резултатите. Сепак, преку квалитативната анализа на судската практика се обезбедува доволна основа за извлекување на релевантни заклучоци за трендовите во казнената политика и практичните предизвици во примената на правото.

Со ваквиот комбиниран методолошки пристап се овозможува подлабоко разбирање на предметната проблематика и се создава основа за критичка евалуација на ефикасноста на постојната правна рамка.

ЗАКЛУЧОК

Недозволното производство и недозволената трговија претставуваат комплексни форми на економски криминал кои имаат значително влијание врз економската стабилност, фискалниот систем и правната сигурност во Република Северна Македонија.

Анализата на нормативната рамка, теоретските основи и судската практика укажува дека постои релативно солидна законска поставеност која ги инкриминира овие појави и обезбедува основа за нивно санкционирање.

Сепак, практичната примена на оваа рамка открива одредени слабости. Судската практика покажува доминација на поблаги санкции, особено условни осуди и парични казни, што ја доведува во прашање ефективностa на казнената политика од аспект на генералната и специјалната превенција. Во услови кога економската корист од овие дела може да биде значителна, ваквиот пристап не секогаш обезбедува доволен одвраќачки ефект.

Дополнително, иако законодавството предвидува кривична одговорност на правните лица, нејзината примена во практиката останува ограничена. Ова укажува на недоволно искористување на еден од клучните инструменти за справување со организираните облици на економски криминал, кои најчесто се реализираат преку деловни структури.

Анализата, исто така, ја истакнува важноста на инспекциските и царинските органи како носители на превентивната и репресивната функција во оваа област. Сепак, нивната ефективност е условена од институционалните капацитети и степенот на меѓуинституционална координација.

Имајќи го предвид наведеното, може да се заклучи дека постои јаз помеѓу нормативната строгост и практичната примена на казненото право. За надминување на овој јаз, потребно е:

- поинтензивна примена на конфискација на имотна корист,
- почеста и поефективна примена на кривична одговорност на правни лица,
- усогласување на казнената политика со современите европски стандарди,
- зајакнување на институционалните капацитети и координацијата.

Само преку ваков системски пристап може да се обезбеди поефикасна борба против недозволното производство и трговија, како и зајакнување на правната и економската сигурност.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- Ashworth, A. (2016). *Principles of criminal law* (7th ed.). Oxford University Press.
- European Commission. (2020). *Fight against illegal trade and counterfeit goods*.
- Levi, M. (2014). *Fighting Organized Crime and the Threats to Business*
- OECD. (2018). *Illicit trade: Trends and impacts*. OECD Publishing.
- Schneider, F. (2017). *Economic crime and development*. Springer.
- Wales, S. (2011). *Corporations and criminal responsibility*. Oxford University Press.
- Георгиев, А. , Речник на правни поими, Институт за истражување и европски студии, Битола, 2015.
- Закон за акцизи. (2015). *Службен весник на РСМ*, бр. 114/2015.
- Закон за кривична одговорност на правни лица. (2004). *Службен весник на РСМ*.
- Закон за трговија. (2010). *Службен весник на РСМ*, бр. 55/2010.
- Камбовски В. (2015). *Кривично право – посебен дел*. Правен факултет.
- Камбовски, акад. проф. д-р. Владо, Казнено право - општ дел, Скопје 2011 год.
- Кошевалиска, д-р Олга, Скрипта за казнено право - применета програма, Правен Факултет.
- Кривичен законик на РСМ. (1996). *Службен весник на РСМ*, бр. 53/1996 (со измени и дополнувања).
- Марјановиќ, Ѓорѓи , Македонско кривично право (општ дел), Просветно дело, Скопје 2003.
- Основен суд Битола. (2021). Предмет Z/2021.
- Основен суд Скопје. (2019). Предмет X/2019.
- Основен суд Скопје. (2020). Предмет Y/2020.
- Снежана Бриндевска, Мирјана Тошевска (2022). *Кривично право*.